Alueellinen eriytyminen ja segregaation uhka?

Mari Vaattovaara
Kaupunkimaantieteen professori

Olen omassa väitöskirjassani ja sen jälkeen sarjassa artikkeleita yhdessä professori Matti Kortteisen kanssa kuvannut sitä tapaa, jolla 1990-luvulla alueelliset erot kaupunkiseutujen sisällä lähtivät kasvamaan. Laman jälkeen käynnistynyt voimakas ICT-perustainen kasvu eriytti asuinalueita voimakkaasti. Alueet, joilla oli vähemmän koulutettua väestöä, eivät yhtä lailla päässeet uuden talouden nosteeseen mukaan. Joidenkin lähiöalueiden suhteellinen taantuminen ja kaupunkiseutujen omakotivaltaisten reunakuntien menestys jäsentyivät saman kehityksen eri puoliksi.

Huono-osaisuuden kasautumista ja alikehityksen mahdollisia kierteitä tarkastelleessa, 1980- ja 1990-luvun empiirisiin aineistoihin nojaavassa tutkimuksessa osoitimme, kuinka pääkaupunkiseudulla oli sosioekonomisesti heikentyneitä alueita ja kuinka ne olivat keskittyneet Helsinkiin, itä- ja koillissuunnan lähiöalueille. Heikentyminen tuolloin leimasi erillisiä ja yksittäisiä kortteleita itäisen alueen sisällä. Korostimme tutkimuksissamme kuinka "yksipuolistuminen ja heikentyminen on ollut hidasta, vähittäistä ja osin pistemäistä. Myös tulkinnassa on syytä varovaisuuteen. Varmuutta kehityksen luonteesta ei vielä ole" (Kortteinen & Vaattovaara 2000,122).

Epäilimme myös, että itäsuunnan haluttavuus olisi laskenut, vaikka väestörakenteen sosioekonominen heikentyminen koskettikin vain yksittäisiä ruutuja kyseisen alueen sisällä. Pidimme mahdollisena, että kehitykseen liittyy "koko itäisen alueen kulttuurista leimautumista". Olettamuksen omaisesti totesimme tuolloin, että "jos tämä tulkinta osuu oikeaan, itäistä Helsinkiä leimaa sellainen heikentymiskierre, jossa väestörakenteen yksipuolistuminen ja alueen alhainen haluttavuus ruokkivat toinen toistaan" (2000,122). Toiveikkaasti päätimme tuolloisen alikehityksen kierrettä koskevan artikkelin kuitenkin toteamukseen siitä, kuinka "on myös paljon merkkejä myönteisestä kehityksestä".

Palasimme vuonna 2015 uudelleen tarkastelemaan kysymystä segregaatiosta tai mahdollisista alikehityksen kierteistä, nyt useiden merkittävien suhdannetaitteiden sekä useamman vuosikymmenen tarkastelujakson jälkeen.

Alueellisen eriytymisen kehitys 1990–2000–2010-2013

Seudullisen kehityksen osalta on lähtökohtaisesti huomattava, että pääkaupunkiseudun keskimääräinen tulotaso on tarkastelujaksona noussut selkeästi, vaikka samalla alimpaan tuloviidennekseen kuuluvilla asuinalueilla asuvien ihmisten määrä ja osuus on lisääntynyt.[1] Myös korkeakoulutettujen osuus on kasvanut lävitse tarkastelujakson selvästi. Samalla työllisyys – siis

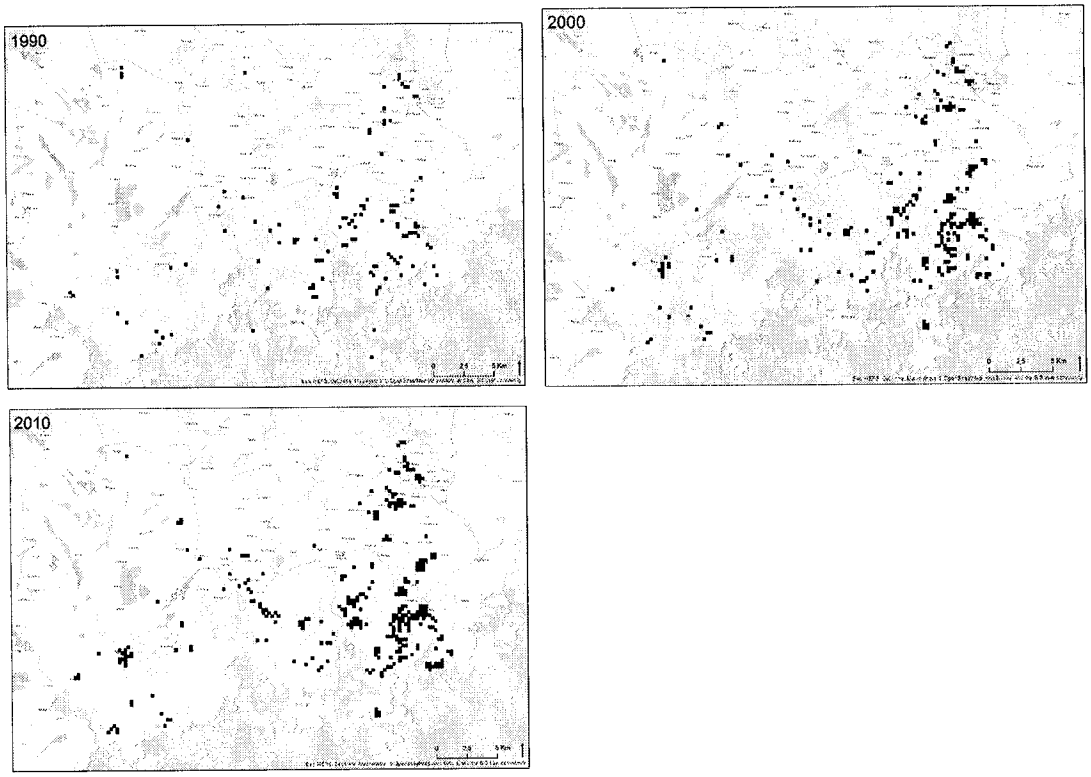
[1] Kyse on siis siitä, että tekijät ovat kunakin tarkasteluvuonna luokittaneet pääkaupunkiseudun osa-alueita niiden tulojen mukaan, määrittäneet tästä näkökulmasta seudun alimpaan alueelliseen tuloviidennekseen kuuluvat osa-alueet, ja tarkastelleet tämän jälkeen näillä alueilla asuvien ihmisen lukumäärän ja osuuden muutosta.

työllisten osuus työvoimasta - on laskenut vuosien 1990 ja 2000 välillä, minkä jälkeen se on pysynyt lähes samana vuoteen 2010 asti.

Seudullisesti vakaan ja kohentuneen alueellisen kehityksen sisällä erot on kuitenkin kasvaneet. Alueellisia tuloeroja on mahdollista kuvata laskemalla suhdeluku, joka kuvaa sitä, kuinka monta kertaa enemmän ylimpään alueelliseen tulokymmenykseen kuuluvilla ruuduilla ansaittiin alimpaan tulokymmenykseen verrattuna. Vuonna 1990 tämä suhdeluku oli 1,97, vuonna 2000 se oli noussut 2,57:ään, ja vuonna 2010 2,69:ään. Siis pääkaupunkiseudun alueelliset tuloerot ovat ruututasolla kasvaneet trendinomaisesti viimeksi kuluneiden kahden vuosikymmenen aikana.

Alueellinen klusteroituminen

Kuvassa 1esitetään huono-osaisuuden ydinalueisiin kuuluvien alueiden kehitys ja sijoittuminen pääkaupunkiseudulle vuosina 1990, 2000 ja 2010.[2] Tämän nojalla näyttäisi siis siltä, että uusi alueellinen huono-osaisuus pääosin syntyy aiemmin syntyneen, alueellisesti kasautuneen huono-osaisuuden kupeeseen.

Kuva 1 Alimpaan kvintiiliin kuuluvat ruudut 1990, 2000 ja 2010.

Kun tämä kehitys on jatkunut ainakin kahden vuosikymmenen ajan, tulos on, että huono-osaisuuden alueelliset kasaumat ovat alueellisina ilmiöinä trendinomaisesti laajentuneet. Merkittävin muutos ajanjaksona on lisäksi se, että yleisten sosioekonomisten erottelijoiden sijaan vieraskielisen väestön osuus on korostunut: se näyttää nousseen uudeksi keskeiseksi alueelliseksi

[2] Selvyyden vuoksi tarkastelusta on jätetty pois ne ruudut, jotka kuuluivat tulojen, työllisyyden ja korkeakoulutuksen osalta alimpaan kvintiiliin vain v. 2000 tai vain v. 2010.

erottelijaksi. Alueellinen huono-osaisuus tämän ajanjakson aikana on siis paitsi voimistunut myös liittynyt aiempaa tiukemmin vieraskielisen väestön esiintyvyyteen. Korttelitasolla pääkaupunkiseudun kehitystä on noin viimeksi kuluneen neljännesvuosisadan ajan leimannut siis se, että köyhät ja huono-osaiset entistä selvemmin asuvat omissa naapurustoissaan ja koulutetut ja hyvätuloiset omissaan. Näyttäisi siis siltä, että sekoittamispolitiikan tuloksellisuus on seudulla etenevästi heikentynyt.

Tulevaisuudesta

Tulosten valossa on syytä erikseen pohtia niitä mekanismeja, joiden kautta kuvattu kehitys on edennyt ja etenee. Näyttää siis siltä, että kehityksessä olisi erotettavissa erilaisia vaiheita. Ennen 1990-luvun alkua pienalueiden väliset erot liittyivät pääosin tuloihin ja perustuivat väestön koulutustason eroihin (Vaattovaara 1998). 1990-luvulla voimakkaat taloudelliset suhdannevaihtelut ja niiden tuottamat rakenteelliset taitteet iskivät työttömyyden kautta voimakkaimmin matalan koulutustason alueille, jotka tätä kautta erottuivat muista. 2000-luvun ensimmäistä vuosikymmentä suurimmaksi osaksi leimasi taloudellinen nousu, mutta tästä huolimatta ruututasoinen alueellinen eriytyminen jatkui, paikantuen pääosin sen mukaan, millä tavoin vieraskielinen väestö oli sijoittunut. Vieraskielisen väestön etenevä systemaattinen sijoittuminen aiemmin sosioekonomisesti kärsineille alueille teki 2010 tarkasteluissa väestön vieraskielisyydestä voimaltaan työttömyyteen rinnastettavissa olevan alueellisen erottelijan.

Siis karkeistaen: alueellisen eriytymisen perusta on syntynyt rakenteellisesti, taloudellisten ja tuotantorakenteeseen liittyvien muutosten kautta, ja asuntomarkkinoiden tarjontapuolen rakenteet (hallintasuhdemuodot, niiden jakaumat, asukkaiden valikoitumisperusteet) ovat tältä perustalta ohjanneet alueellisen rakenteen kehitystä. Asuntokysyntä on alkanut eriytyä tällaisen alustan perustalla, ja tulokseksi on syntynyt erontekoja, jotka osaltaan ohjaavat alueellisen rakenteen kehitystä.

Asuntomarkkinoiden tarjontapuolta voidaan ohjata julkishallinnon voimin, mutta kysyntäpuolen ajureiden ohjaus on paljon hankalampaa. Mitä voimakkaammin asuntokysyntä ohjautuu kulttuurisesti aiemmin syntyneiden rakenteellisten erojen mukaan, sitä vahvemmin voi sanoa, että sosiaaliseen havainnointiin ja erontekoihin liittyvän segregoitumisen aika on seudulla vakiintunutta todellisuutta.

Erilliset tutkimukset ovat tarkentaneet kuvaa alueellisen eriytymisen rakenteellisesta perustasta (Vaattovaara 1998; Vaattovaara & Kortteinen 2003; Rasinkangas 2013), sen etnisestä ulottuvuudesta (Vilkama 2011) sekä vaikutuksista koululaisten oppimistuloksiin ja kouluvalintoihin (Bernelius 2013), turvattomuuden kokemuksiin (Kemppainen ym. 2014), asuntojen hintoihin (Harjunen & al. 2014) sekä valikoivaan muuttoliikkeeseen Vilkama & al. 2014). Tällaista eriytymistä on meillä pyritty ehkäisemään sosiaalisen sekoittamisen kautta. Asuntokysynnän eriytymisen lisäksi tämän politiikan huonon toimivuuden takana saattaa piillä myös toinen, perustava ongelma: negatiiviset naapurustoefektit eivät tarvitse asuinalueen kokoista alustaa (Kauppinen & al. 2009) syntyäkseen, kortteli tai talo riittää hyvin (Kunnas 2013). Yhteyksiä on tällä aluetasolla havaittu sekä suhteessa koettuun hyvinvointiin (Koskela 2008), alkoholinkulutukseen ja muuhun terveyskäyttäytymiseen (Kunnas mt.). Näyttö perustuu sekä 2002 että 2012 kerättyihin aineistoihin. Alue-efektit eivät ole kovin voimakkaita, mutta merkitseviä ja johdonmukaisia ne

näyttävät toistaiseksi syntyneen näytön nojalla olevan. Siis jos erot kasvavat pienimittakaavaisesti sekoitetun rakenteen sisällä, kehityksellä voi olla selkeitä, negatiivisia vaikutuksia väestön hyvinvointiin ja terveyteen. Sama hyvin todennäköisesti koskee parempiosaisen väestön muuttohalukkuutta ja muuttoa.

On syytä kiinnittää huomiota siihen, että käytämme nyt tässä tekstissämme termiä segregaatio kun aiemmassa artikkelisarjassamme halusimme puhua yleisemmin eriytymisestä. Tähän on erityinen, empiirisiin tutkimuksiin perustuva syy. Haluamme viitata segregaatio –käsitteellä ei-toivottuun eriytymiseen, ja olemme pitkäkestoisen tutkimushankkeemme perustaksi halunneet määrittää rajalinjan ei-ideologisesti, sen mukaan, tuottaako eriytyminen hyvinvoinnin laskua vai ei. Tästä ei aiemmin ollut näyttöä, nyt – edellä esitettyjen tutkimusten mukaan - alustavaa näyttöä on.

Tällaisten negatiivisten hyvinvointivaikutusten analyysissa olisi viisasta, Loganin (2014) suosittamaan tapaan erottaa toisistaan ainakin kaksi, periaatteellisesti erilaista naapurustoefektiä. On yksi asia jäsentää ja tutkia naapuruston väestörakenteen (komposition) mahdollista yhteyttä sen sisäiseen sosiaaliseen elämään, ja tämän mahdollisia vaikutuksia paikallisten hyvinvointiin ja esim. joidenkin väestökerrosten lähtömuuttoon. On toinen asia kysyä, missä määrin paikalliset palvelurakenteet (koulut, terveysasemat ym.) pystyvät ns. raskailla alueilla kohtaamaan niihin kohdistuvat paineet.

- - -

Meillä on totuttu ajattelemaan, että alueelliset erot kaupunkiseutujen sisällä ovat kansainvälisesti vertaillen pieniä ja että tilanne on tässä suhteessa hyvä. Enää ei kuitenkaan ole varmaa, kuinka osuva tämä kuvaus on. Jos koulutuserot eri osa-alueiden välillä ovat kuusinkertaiset, ja tuloerot kolminkertaiset (Vilkama ym. 2014), jos kasautunut huono-osaisuus maan pääkaupungin sisällä lähes 90 prosenttisesti keskittyy yhdeksi isoksi alueeksi, jonka sisällä yli 40 prosenttia ihmisistä elää monitasoisesti huono-osaisissa naapurustoissa, ei ehkä enää ole asianmukaista sanoa, että alueelliset erot pieniä tehokkaan ehkäisevän kaupunkipolitiikan ansiosta. Pikemminkin tulee mieleen tyystin toinen näkökulma. Suomalaista yhteiskuntaa on sen historian kuluessa toistuvasti leimannut erikoinen kehitystapa: monet tärkeät rakenteelliset muutokset näyttävät meillä tapahtuneen suhteellisen myöhään mutta tämän jälkeen äkillisesti. On syytä pelätä, että sama on parhaillaan toistumassa kaupunkikehityksen kohdalla.

Kirjallisuus, otteita:

Bernelius, Venla: Eriytyvät kaupunkikoulut. Helsingin peruskoulujen oppilaspohjan erot, perheiden kouluvalinnat ja oppimistuloksiin liittyvät aluevaikutukset osana kaupungin eriytymiskehitystä. Tutkimuksia 2013: 1. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus, 2013.

Kauppinen, Timo & Kortteinen, Matti & Vaattovaara, Mari: Pääkaupunkiseudun lamatyöttömien myöhemmät ansiotulot: Iskikö lama kovemmin korkean työttömyyden alueilla? Yhteiskuntapolitiikka 74 (2009): 3, 358 - 374.

Kortteinen Matti, Vaattovaara Mari: Pääkaupunkiseudun kehityssuunta on kääntynyt, Yhteiskuntapolitiikka, n°4, 1999a, 342-351.

Kortteinen, Matti & Vaattovaara, Mari: Onko osa Helsingistä alikehityksen kierteessä? Yhteiskuntapolitiikka 65 (2000): 2, 115-124.

Kortteinen, Matti & Elovainio, Marko: Millä tavoin huono-osaisuus periytyy. Monipolvinen hyvinvointi. Nuorisobarometri (2012): 153-167.

Kortteinen, Matti & Mari Vaattovaara: Segregaation aika. Yhteiskuntapolitiikka 80(2015):6, 562-574

Koskela, Katriina: Naapuruston tulotason vaikutus koettuun hyvinvointiin pääkaupunkiseudun huonotuloisilla alueilla. Pro gradu –tutkielma, Helsingin yliopisto: sosiologia, 2008.

Kunnas, Henri: Naapuruston vaikutus terveyskäyttäytymiseen pääkaupunkiseudun huonotuloisimmilla alueilla. Pro gradu –tutkielma, Helsingin yliopisto: sosiologia, 2013.

Logan John R.(editor). 2014. *Diversity and Disparities: America Enters a New Century*. New York: Russell Sage Foundation. E-book downloadable from: https://www.russellsage.org/sites/all/files/logan_diversity_fullbook.pdf

Sampson, Robert J.: Great American City: Chicago and the Enduring Neighborhood Effect. Chicago, IL: University of Chicago Press; 2012.

Seppänen, Piia & Rinne, Risto & Sairanen, Virve: Suomalaisen yhtenäiskoulun eriytyvät koulutiet. Oppilasvalikointi perusopetuksessa, esimerkkinä Turun koulumarkkinat. Yhteiskuntapolitiikka 77 (2012):1, 16-33.

Tarkiainen, Lasse: Asuinalueen tulotason vaikutus asukkaiden sosiaalisiin verkostoihin pääkaupunkiseudulla. Pro gradu –tutkielma, Helsingin yliopisto: sosiologia, 2008.

Vaattovaara, Mari: Pääkaupunkiseudun sosiaalinen erilaistuminen. Ympäristö ja alueellisuus. Tutkimuksia 1998: 7. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus, 1998.

Vilkama, Katja: Yhteinen kaupunki, eriytyvät kaupunginosat? Kantaväestön ja maahanmuuttajataustastaisten asukkaiden alueellinen eriytyminen ja muuttoliike pääkaupunkiseudulla. Tutkimuksia 2011: 2. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus, 2011.

Vilkama, Katja & Lönnqvist, Henrik & Väliniemi- Laurson, Jenni & Tuominen, Martti: Erilaistuva pääkaupunkiseutu. Sosioekonomiset erot alueittain 2002–2012. Tutkimuksia 2014: 1. Helsinki: Helsingin kaupungin tietokeskus, 2014.

Vilkama, Katja & Mari Vaattovaara: Keskiluokka kuin kotonaan?
Kokemuksia sosioekonomisesti heikoimmilla alueilla asumisesta pääkaupunkiseudulla. Yhteiskuntapolitiikka 80 (2015):3, 207-220.